

VISSERS EN FLANEURS

HET HOLLANDSE STRANDLEVEN IN

DE 19E EEUW

afb. 1:

H.J. Weissenbruch (1824-1903),
Strandgezicht te Scheveningen,
 olie/doek 38,3 x 50,6 cm,
 gesigneerd en te dateren ca. 1887

Het eindeloze Noordzeestrand - decor voor vissers, schepen, wandelaars en zoonanbidders - heeft schilders door de eeuwen heen geïnspireerd tot het schilderen van prachtige strandgezichten. Van oudsher was het strand het domein van vissers, maar in de 19e eeuw en de eerste decennia daarna veranderde dit langzamerhand door de opkomst van de moderne badcultuur. In deze periode werden het strand en zijn bezoekers met hun bezigheden in toenemende mate een geliefd onderwerp voor eigentijdse schilders: de metamorfose van het 19e-eeuwse strandleven vastgelegd op doek.

TEKST & FOTOGRAFIE Simonis & Buunk Kunsthandel

HET STRAND, DOMEIN VAN VISSERS...

Al in de 17e eeuw was het strandgezicht een afzonderlijk genre in de Hollandse schilderkunst. Schilders als Simon de Vlieger en Adriaen van de Velde legden het strand met schepen en vissers meerdere keren vast. In de 18e eeuw taande de belangstelling voor het strandgezicht, om vervolgens in de 19e eeuw weer opgepakt te worden door schilders als J.C. Schotel, Andreas Schelfhout, J.B. Jongkind en later door Haagse Scholers als Jacob Maris, H.J. Weissenbruch (afb. 1) en H.W. Mesdag (afb. 2). Tot ver in de 19e eeuw was het strand vooral het domein van de vissers. Hier lagen hun schepen als ze niet op zee waren, vond de visafslag plaats, speurden strandjutters naar bruikbare aangespoelde waar, zochten schelpenvissers in ondiep water naar kokkels en mosselen, en wachtten vrouwen met hun kinderen in angst en onzekerheid op de terugkeer van de vloot. Want de zee was naast bron van bestaan ook een vijand, die bij ongunstig tij en storm kon veranderen in een wildkolkende, dodelijke watermassa. Schilders uit de romantiek, zoals W.J.J. Nuyen, maakten van het strand soms een toneel van dramatiek en doodstrijd, waar schipbreuken plaatsvonden en dus hartverscheurende taferelen zich afspeelden. Ook J.H. Koekkoek verbeeldde op aangrijpende manier de beproevingen die vissers en thuisfront tijdens noodweer langs de kust moesten doorstaan. *Hollandse schepen in een storm bij een havenhoofd* (afb. 3) toont stormachtige zwerk, woelende waters en vissers in nood: dramatischer kon een schilder de strijd van de mens tegen de woedende kracht der elementen bijna niet verbeelden. Met zijn schipbreuken knoopte Koekkoek aan bij de dramatische marines uit de

afb. 2:
H.W. Mesdag (1831-1915),
Bomschuiten en vissersvolk op het Scheveningse strand,
olie/doek 69,5 x 88,3 cm, gesigneerd en gedateerd 1872

Gouden Eeuw en werk van eigentijdse romantische schilders, waarin de nietigheid van de mens ten opzichte van het natuurgeweld centraal staat. Nadien wordt het in de schilderkunst wat het weer betreft rustiger op het strand: zwaarbewolkte luchten en een stevige bries zijn het slechtste wat de vissers dan kan overkomen. Het strand, de duinen en de zee vormen daarbij het belangrijkste onderwerp: de mens is aanwezig, maar vormt niet het hoofdmotief. *Het uitladen van de visvangst op het strand van Scheveningen* (afb. 4) van de marineschilder J.C. Schotel is hier een voorbeeld van: weids, met alle aandacht voor de natuur en de elementen, en menselijke figuren klein afgebeeld.

... EN FLANEURS

Net als J.C. Schotel behoorde ook Andreas Schelfhout in de 19e eeuw tot de eerste schilders die zich richtten op het Hollandse strandgezicht. Schelfhout is vooral bekend om zijn romantische ijs- en wintergezichten, maar heeft met zijn 'strandjes' een belangrijke rol gespeeld in de transformatie van dit genre. Net als J.C. Schotel wordt hij gerekend tot de romantiek; in zijn latere werk gloort echter een opkomend impressionisme. Met name in de strandgezichten is het alsof de ervaring van de altijd roerige zee, de wind en de zon hem verleidden tot een vrijer schilderen. Ook *Visafslag op het strand* (afb. 5) lijkt ongedwongen geschilderd. Op het strand hebben kopers zich op twee plaatsen rond een visafslag geschaard. Vissers lopen met manden door het water van de bomschuit naar het strand, om daar de vis uit te stallen. Schelfhout haalt in zijn werken vaak de figuren naar voren, waardoor niet het landschap, maar het verhalende karakter van de voorstelling benadrukt wordt. In *Strandgezicht met wandelende elegante figuren* (afb. 6) 'vertelt' hij over zorgeloos strandvermaak op een mooie voorjaarsdag. Flanerend en keuvelend lopen kleurrijk geklede dames met hun chaperon langs de vloedlijn, nauwelijks oog hebbend voor het vissersvolk bij de bomschuit. Werken als deze, met chic uitgedoste strand-wandelaars, zijn een voorbode van de mondaine strandgezichten-met-badgasten die bij de Haagse Scholers en latere schilders zo geliefd zouden worden.

afb. 3:
J.H. Koekkoek (1778-1851),
Zwaar weer langs de kust bij Durgerdam,
olie/doek 48,7 x 71,2 cm,
gesigneerd

afb. 4:
J.C. Schotel (1787-1838), *Het uitladen van de visvangst op het strand van Scheveningen*, olie/paneel 65,1 x 90,7 cm, gesigneerd

afb. 5: A. Schelfhout (1787-1870),
Visafslag op het strand,
olie/paneel 44,3 x 63,5 cm, gesigneerd en gedateerd '58

afb. 6: A. Schelfhout (1787-1870),
Strandgezicht met wandelende elegante figuren,
olie/paneel 10,3 x 21,6 cm, gesigneerd

DE ZEE, VAN VIJAND TOT VRIEND

De verschijning van modieuze flaneurs in het 19e-eeuwse strandgezicht is een aanwijzing voor een nieuwe 'functie' van het strand. Naar Engels voorbeeld ontstonden in de eerste decennia van de 19e eeuw badplaatsen langs de Belgische, Hollandse en Duitse kust, en kregen vissers op het strand gezelschap van wandelaars en zwemmers. Sinds door doktoren aan het zeewater een geneeskrachtige werking werd toegedicht waagde men zich geleidelijk aan voor zijn gezondheid en plezier in het water. De zee was niet meer alleen een vijand, waar je niet vrijwillig op of in ging, maar werd nu ook gezien als iets heilzaams. In Nederland waren de eerste badplaatsen Scheveningen (1818) en Zandvoort (1824). De opening van het stedelijke

badhuis in Scheveningen in 1828 heeft een belangrijke rol gespeeld bij de opkomst van de badcultuur in Holland. De Haagse schilder P.P. Schiedges heeft 30 jaar later de twee gezichten die Scheveningen in die tijd als vissers- en badplaats had op aansprekende wijze vastgelegd: vissersvolk rond een visafslag, elegante wandelaars, bomschuiten en badkoetsen samen op het strand (afb. 7). Door de afgebeelde gebouwen is dit schilderij een belangrijk architectuurhistorisch document. Het witte complex is het al genoemde gemeentelijke badhuis. Hier staat tegenwoordig het Kurhaus. Het roodstenen pand is Hotel Garni, dat in 1974 werd afgebroken. Het stond op de plek waar 'Pronkenburg', de eerste Nederlandse badinrichting, had gestaan. Het witte gebouwtje verderop, richting de kerk van Scheveningen, is het Paviljoen Von Wied. Dit werd in 1826 gebouwd in opdracht van koning Willem I, voor zijn echtgenote Wilhelmina van Pruisen. In de duinen rondom het paviljoen is tegenwoordig het Museum Beelden aan Zee gevestigd.

BADKOETSEN, STRANDSTOELEN EN EZELTJES

De opkomst van de badcultuur had natuurlijk invloed op het strandgezicht. Het vissersleven als schildersmotief bleef in zwang, maar badgasten en bijbehorend vertier vormden daarnaast steeds vaker een favoriet onderwerp voor schilders. Badkoetsen verschenen op het strand, voor moedige zwemmers. En hoge rieten strandstoelen, voor de

- volledig geklede - strandbezoekers (afb. 8). Spelende kinderen, ook bijna geheel gekleed, gingen in de weer met schepjes, zand en water. En al gauw kwamen de ezeltjes waarop de jonge dames en heren, begeleid door een ezeldrijver, langs het strand konden rijden. De kunstenaars van de Haagse School trokken vanaf 1870 regelmatig naar Scheveningen en Katwijk om dit levendige gebeuren vast te leggen. Ook andere visserplaatsen trokken schilders: Katwijk was rond 1900 een waar kunstenaarsdorp, en ook op de stranden bij IJmuiden, Noordwijk en Zandvoort

afb. 7: P.P. Schiedges (1813-1876),
Een visafslag en elegant gezelschap op het strand van Scheveningen,
olie/paneel 28,8 x 43,5 cm, gesigneerd en gedateerd '58

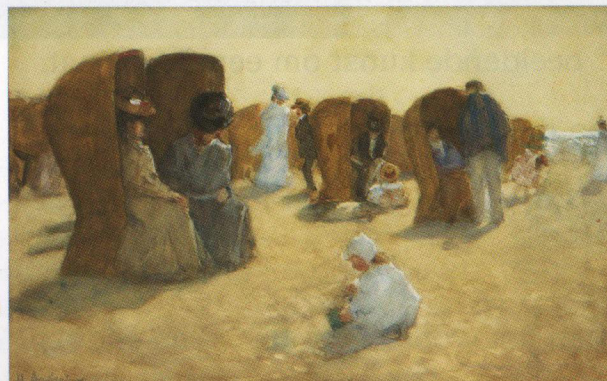

afb. 10: J. Zoetelief Tromp (1872-1947),
Spelende kinderen op het strand van Katwijk,
olie/doek 68,3 x 95,9 cm, gesigineerd

waren ze regelmatig te vinden. Verder naar het zuiden lokten met name Veere en Domburg rond en kort na de eeuwwisseling vele kunstenaars, gefascineerd door het heldere Zeeuwse licht.

De keuze voor de verbeelding van visser of flaneur op het strand had meestal te maken met de persoonlijke voorkeur van de kunstenaar. Sommigen kozen ervoor om blijvend het vissersleven te schilderen. Tot de Eerste Wereldoorlog bood het strand op dit gebied ook nog voldoende inspiratie. Daarna werden de bomschuiten vervangen door zeilloggers die uitweken naar havens, waarmee de pittoreske 'strandstoffering' voor vissersscènes verdween. Andere schilders voelden zich daarentegen meer aangetrokken door het mondaine badleven, dat steeds meer ruimte kreeg op het strand. Jozef Israëls en zijn zoon Isaac zijn een sprekend voorbeeld van dit verschil in benadering. Tijdens een verblijf in Zandvoort, in 1855, raakte Jozef Israëls geboeid door het leven van het vissersvolk en werd het vissersgenre zijn specialisme. Isaac Israëls ging als kleine jongen vaak met zijn vader mee naar Scheveningen en vanaf 1895 zou hij hier en op andere stranden veelvuldig schilderen. Isaac zag echter een heel ander strandleven dan zijn vader: geen bomschuiten of visservrouwen, maar chique baadsters in moderne badpakken, elegante dames in luchtig opwaaiende kleding en ezelrijdende meisjes in kleurige jurkjes (afb. 9). Ook Jan Zoetelief Tromp schilderde graag de mooie kant van het strandleven, vaak dat van zijn woonplaats Katwijk. *Spelende kinderen op het strand van Katwijk* (afb. 10) is onbetwist het chef-d'oeuvre van deze schilder. Het is een volmaakt voorbeeld van de impressionistische strandtaferelen met spelende kinderen die hij vanaf 1915 schilderde en die zo gewild zijn bij verzamelaars. Deze vrolijke scènes vormen een sluitstuk in de ontwikkeling van het geschilderde strandleven. Hier geen vissers of hun schepen meer, geen groots duinlandschap,

maar een strook oneindig zandstrand met uitsluitend badgasten. In de 20e eeuw is het strand het rijk van de zee- en zonminnende badgast geworden en heeft de visser zijn heil en haven elders gezocht. ■

afb. 8: P.F.N.J. Arntzenius (1864-1925),
Elegante badgasten op het strand van Scheveningen,
aquarel 34,7 x 53,9 cm, gesigineerd
en te dateren 1904-1906

afb. 9: I.L. Israëls (1865-1934),
Ezeltje rijden,
olie/board 46,1 x 56,1 cm,
gesigineerd